

JAN HJÄRPE

Sju sovare och religionernas möte

DEN 27 JULI HAR MARTA namnsdag. Så har det varit sedan början av 1900-talet. Dessförinnan var det den gamla helgonkalenderns namn som fanns i almanackan. På datumet den 27 juli stod det ”7 Sofware”. Sjusovardagen: till den knöts folkliga föreställningar och talesätt levande ännu under första delen av förra seklet. Detta kan vi se av folkminnesforskarnas uppteckningar av meddelare födda kring mitten av 1800-talet. Den dagen kunde spå regn. Sover man middag på sjusovardagen blir man sömnig hela året.¹ Uttrycket ”sjusovare” finns kanske kvar fortfarande. Talesättet om sjusovaredagen och regnande hörde jag senast av en äldre dam i januari 2013. Hon hade hört det i sin ungdom.

Legenden om de sju sovarna finns i olika varianter. Den ingår bland annat i samlingen *Legenda Aurea* (1200-tal). Därifrån översattes den vid cirka 1500 till svenska ”av vår käre broder herr Jöns Räv”, som det heter i handskriften. Han identifieras med Johannes Nikolausson, diakon i Vadstena Kloster.² Den versionen är lång, men själva handlingen kan sammanfattas sålunda:

Den onde romerske kejsaren Decius kom till staden Efesus och befälde att alla skulle dyrka avgudarna. Där fanns sju kristna män, Maximianus, Mal-

chus, Marcianus, Dionysius, Johannes, Serapyon och Constantinus. För att komma undan gömde de sig i en grotta i berget Celion. Kejsaren fick reda på det och lät mura igen öppningen. Två kristna män skrev ned vad som hänt och lade dokumentet mellan stenarna. När 372 år hade gått lät en borgare i Efesus bygga stall och hus vid berget och använde då stenarna som täppt till grottöppningen. Då vaknade de sju och trodde att de sovit bara en natt. Malchus begav sig till staden för att köpa bröd. Men han kände inte igen sig. Det fanns kors överallt och ingen enda bekant människa träffade han på. När han skulle betala för brödet räckte han fram ett 377 år gammalt mynt. Folk trodde då att han hade hittat en skatt från forna kejsares tid och följde honom ut till berget. Där fann man det nedlagda dokumentet. De sjus ansikten var blomstrande som rosor. Den kristne kejsaren Theodosius kom från Konstantinopel till Efesus och blev djupt rörd vid mötet med dem. Efter samtal (om uppståndelsen från de döda) med kejsaren somnade de åter in, men nu i dödens sömn i väntan på uppståndelsen. Och deras kvarlevor lades i ett förgyllt skrin. Kejsaren bjöd att alla biskopar som inte erkände den kroppsliga uppståndelsen skulle avsättas.

Det sista ger nyckeln till den här märkliga berättelsen. Den är ett inlägg i en debatt. Hur skulle man förstå livet efter döden? Har människan en odödlig själ som överlever kroppens död, eller kommer vid Yttersta Dagen människans kropp att uppstå eller skapas på nytt? De två synsätten har också kombinerats genom läran om ett mellantillstånd, själens liv i väntan på återföreningen med kroppen.³ Sjusovarlegenden argumenterar för läran om ”köttets uppståndelse”. Människan har inget medvetande mellan döden och uppståndelsens dag, och därför tycks den följa direkt på dödsögonblicket, så som de sju uppfattade de 372 åren som en enda natt. Att legenden har använts som argument på det sättet i den orientaliska kristenheten har Tor Andrae visat.⁴

Köttets uppståndelse som ett uppvaknande; det är en tanke som J.O. Wallin har uttryckt i sin kända Domsöndagspsalm:

Vaker upp! en stämma ljuder,
som mäktig och högtidlig ljuder

till alla gravars djup en gång.
Vaker upp, står upp, I döda!
som glömma tidens vedermöda
i dödens dvala, tung och lång ...

och som utmynnar i raderna:

Ty skådar jag min grav med fröjd.
När efter mödan trött,
en stund jag sovit sött
i dess skugga.
Du väcker mig
så nådelig
till evig frid och fröjd hos dig.⁵

I det religiösa språket är döden som en sömn en vanlig bild; så heter det i en populär adventspsalm:

... och gravarnas slumrare väckas
till liv utur seklernas grus.⁶

Sjusovarlegendens popularitet har varit – och är – stor. Ett gammalt belegg har vi i ett fynd som gjordes 1917 i Alvastra. Vid grävningen i det som kallas Sverkerskapellet fann man ett runbleck⁷ (medeltida, men datering osäker) med en latinsk inskrift med följande innebörd:

I berget Selion i staden Efesos där vilar de sju heliga sovarna Malcus, Maximianus, Martinianus, Dionysius, Serapion, Constantinus, Johannes. Så må vår Herres, Jesu Kristi tjänarinna Benedicta finna ro sedan hon dött. I Faderns, Sonens och den helige Andes namn. Amen.

En runamulett med sjusovarnas namn har man funnit också i Bergen, Norge.⁸

Legenden är förstås en av många varianter av det inte ovanliga folksagomotivet med magisk sömn.⁹ Den har också fått en del skönlitterära nedslag (Haldor Laxness, Gösta Oswald).¹⁰ Ett exempel är den dråpliga

dikten ”Sju sovare” av Frans G. Bengtsson¹¹, där han förvandlar legenden till en munter skröna om sju sävliga goddagspiltar som festar på en stekt oxen i grottan och blev sömniga:

Sen sovo de i fyrahundratretton år,
och hela tiden växte deras skägg och hår.
Och efter denna lur
tog den yngste fram sitt ur
och sade: ”Det var konstigt, jag tror klockan står.”

De sju sovarna har försvunnit ur den romersk-katolska helgonkalendern. I den ortodoxa traditionen har de haft stor popularitet. Ett tecken på detta är de ryska ikonerna som har som motiv de sju, liggande tätt i grottan med sina rosiga ansikten.

Nu undrar kanske någon hur det kommer sig att en gammal islamologiprofessor föreläser om detta. Skälet är att sjuovarlegenden spelar en rätt betydande roll i muslimsk tradition och i folklig fromhet.

Den finns i den omtyckta 18:e suran i Koranen, den som just har kapitelrubriken ”Grottan” (*al-kahf*). Den är mycket uppskattad. Det hör till seden att den läses varje fredag. Suran innehåller en rad olika element men utgör ändå en litterär enhet: 110 verser med samma slutrim (som fortsätter i ett trettiotal verser i den följande suran). Det finns också tematiskt sammanhang mellan de olika delarna. Flera av dessa olika avsnitt alluderar på äldre väl kända motiv och berättelser, vilket gör den extra intressant. Vi känner till exempel igen motivet om att söka bote-medlet mot döden – ett motiv som vi finner redan i Gilgamesheposet. Sökandet efter livets källa och den saltade fisken som får liv i dess vatten är ett motiv som finns i den antika Alexanderromanen.¹² Motivet återkommer här i sura 18 i en berättelse om Mose/Mūsā och hans tjänare:

Och när Mose sade till sin tjänare: ”Jag ger mig inte förrän jag har nått till de två havens sammanflöde om jag än får fortsätta länge!”
Och när de båda hade nått sammanflödet mellan dem, glömde de sin fisk, och den tog sin färd till havet.

Och när de gått vidare sade han till sin tjänare: ”Giv oss vår mat. Vi har verkligen blivit utmattade av vår färd.”

Han sade: ”Såg du? När vi sökte skydd intill klippan så glömde jag fisken. Och ingen annan än Satan fick mig att glömma den så jag inte kom ihåg den. Och den tog förunderligt nog sin väg till havet.”

Han (Mose/ Mūsā) sade: ”Detta var just vad vi sökte.” Och de återvände i sina egna spår. (18:60/59–64/63)

Så hade han funnit livets källa, men kunde sedan inte återfinna den. Den döda fisken som får liv är ett populärt tema, och vi finner det till exempel i det turkiska badet. Där finns skålar att ösa vatten med, och det förekommer ibland att en sådan skål har en ledad metallfisk på ett stift i botten – den rör sig då när man öser vatten med skålen.

Omedelbart på den här texten följer ett avsnitt av suran som tar upp teodicéproblemet: Hur kan det onda förstås när Gud är god och allsmäktig? Åter är det Mose/Mūsā som är huvudpersonen i berättelsen. Han möter en Guds tjänare (i traditionen identifierad som al-Khiḍr/al-Khaḍir, den ”gröne profeten”, eller Elia), som han ber om undervisning. De följs åt, men Gudstjänaren begår till Moses förskräckelse en rad illdåd. Han borrar ett skepp i sank, han dödar en ung pojke, men reparerar en fallfärdig mur i en stad med onda och ogästvänliga invånare. Men så ger han Mose förklaringen: Skeppet skulle ha tagits av en ond piratkonung, så människorna räddades genom att skeppet förstördes. Pojken skulle ha vuxit upp till en förtryckare, men nu skulle föräldrarna få en god son i stället. Under den fallfärdiga muren fanns en skatt. Den tillhörde två faderlösa. Nu skulle skatten förbli dold till dess de nått vuxen ålder och kunde ta hand om den.¹⁹ Poängen i berättelsen är alltså att det som ser ut som ont och olycka i Guds plan blir något gott. ”Gud vet bäst” (*Allāhu a‘lam*).

Motsvarande legend med samma poäng finns i ortodox tradition – och jag har hört den återberättad i en predikan i S:t Ansgars kyrka i Uppsala under min studenttid. Den hör så att säga till den religiösa standarduppsättningen av exempelberättelser.

Så följer berättelsen om ”den tvåhornade” (*dhū l-qarnayn*), oftast (men inte alltid) identifierad som Alexander den store. Märk väl: inte med Alexander som historisk gestalt, men som den antika Alexanderromanens hjälte. I ett femtontal verser (83/82–98) berättas att den mäktige Tvåhornade belönar de goda och bestraffar de onda. Och han låter gjuta av järn och koppar den mur som skall hindra de förstörande folken Ya’jūd och Ma’jūd att nå de folk som nu vädjar om hans hjälp mot dem. Det är alltså temat om Alexanders kopparmur som ska hindra Gog och Magog vid den Yttersta tiden. Bakom traditionen finns förstås Uppenbarelsebokens ord om Gog och Magog (20:8 f.) och deras härjningar i sluttiden och den ännu äldre profetian i Hesekiels bok i Gamla testamentet (Hes. 38–39). I korantexten har berättelsen fått en tydlig moralisk poäng: Den Tvåhornade är ett exempel på den gode härskaren som belönar och straffar rättvist och som hjälper och skyddar de svaga.

En liten kuriositet för oss är väl att i ärkebiskop Johannes Magnus krönika är Magog, Jafets son och Noas sonson, Sveriges förste kung.¹⁴

Legenden om de sju sovarna finns tidigare i suran, versarna 9/8–22/21:

Eller anser du att kamraterna i Grottan (*aṣḥāb al-kaḥf*) och al-Raqīm var något förunderligt bland Våra tecken?

När ynglingarna sökte skydd i grottan och sade: Vår Herre, giv oss från Dig barmhärtighet och bered väg för oss ur vår angelägenhet på rätt sätt!

Och Vi täppte till deras öron i grottan ett antal år.

Därpå uppväckte Vi dem för att Vi skulle veta vilket parti [av de två] som bäst kunde räkna ut tiden de förblev där.

Vi skall berätta för dig deras historia sannfärdigt. Se de var ynglingar som trodde på sin Herre och Vi lät dem växa till i vägledning.

Och Vi befäste deras hjärtan när de stod upp och sade: ”Vår Herre är himlarnas och jordens Herre, inte skall vi åkalla någon gud utom Honom – då skulle vi säga något oerhört.

Dessa våra stamfränder har tagit sig gudar andra än Honom. – Om de ändå gäve för dem något tydligt mandat! Och vem är värre mörkerman än den som fabricerar lögn om Gud.”

– ”Och när ni skilt er från dem och det som de dyrkar utom Gud, så sök skydd i grottan; er Herre skall utströ till er av Sin barmhärtighet och bereda för er bistånd i er angelägenhet.” –

Och du ser solen när den gått upp färdas från deras grotta åt höger och när den är på nergång lämnar den dem åt vänster, medan de är i ett hålrum i den. Detta hör till Guds tecken. Den som Gud vägleder, han är den vägledde, men den som Han för vilse, för honom finns ingen hjälpare som visar tillrätta.

Och du skulle räkna dem som vakna, men de sover, och Vi vänder dem åt höger och åt vänster – och deras hund sträcker ut sina framben vid ingången. Om du fått syn på dem skulle du ha vänt dig från dem i flykt och fyllts av skräck för dem.

Och så väckte Vi dem, för att de skulle fråga varandra inbördes. En av dem sade: ”Hur länge stannade ni?” De sade: ”En dag eller en del av en dag.” De sade: ”Er Herre vet bäst vad ni har stannat [för tid]. Och sänd en av er med dessa era pengar till staden. Men han må observera vem som är lämpligast [när det gäller] mat; och må han föra förnödenheter från honom till er. Men han må gå tillväga så att han inte låter någon märka något om er.

För de, om de blir varse er, då stenar de er eller tvingar er tillbaka till deras religion (*millā*), och då kommer vi aldrig att ha framgång.

Och på så sätt har Vi bekantgjort om dem, för att de skall veta att Guds löfte är sant och att det inte är någon osäkerhet om Stunden, när de tvistade sinsemellan om deras angelägenhet. Och de sade: ”Bygg en byggnad över dem! Deras Herre vet bäst om dem.” De som bestämde över deras angelägenhet sade: ”Låt oss göra en moské [= böneplats] över dem!”

De kommer att säga: ”Tre, den fjärde av dem är deras hund.” Och andra säger: ”Fem, den sjätte av dem är deras hund.” – Gissning om det fördolda! – Och de säger: ”Sju, och den åttonde är deras hund.” Säg: ”Min Herre vet deras antal bäst. Ingen har kunskap om dem utom ett fåtal.

Så disputerar inte om dem, utom [när det gäller] ett tydligt argument; och sök inte besked om dem från någon av dem!” (18:9/8–22)

I den följande versen kommer så en uppmaning som är välkänd: Säg inte om något vad du skall göra i morgon utan att lägga till ”Om Gud vill”. Ett råd som vi återfinner också i Nya testamentet (Jakobs brev 4:13–15). Sedan fortsätter texten om sovarna:

Och de förblev i sin grotta i trehundra år, och de har ökat antalet år med nio. Säg: ”Gud vet bäst hur länge de förblev där. Hans är det fördolda i himlarna och på jorden.” (18:26/25a)¹⁵

Vi kan notera att berättelsen i Koranens version har en rad moraliska och teologiska poängar, men inte den som den hade i den kristna versionen, ett argument för läran om den kroppsliga uppståndelsen. Här är det viktiga fasthållandet vid den rena monoteismen, avvisandet av landsmännens dyrkan av avgudar och Guds – mirakulösa – hjälp i en nödsituation. Berättelsens sensmoral är särskilt i nutida utläggning och tolkning det väsentliga. Berättelsen uppfattas gärna då som en allegori, en fabel, men med ett budskap för den troende.¹⁶ Men traditionellt har den förstås uppfattats också som en berättelse om något som faktiskt inträffat. Det förklarar den roll sovorna har i folklig fromhet. Genom att de finns med i Koranen har det setts som legitimt att se de sju sovorna som helgon och som skyddspatroner. Det är nog så vanligt, både i äldre och nyare tid, med amuletter, bruksföremål och fromma tavlor med de sju sovornas namn på. I dagens Turkiet har jag samlat på mig en del ”folkliga devotionalia”, inte minst tavlor eller amuletter med fromma språk, korancitat, Mevlana Rumis ”sju råd”¹⁷. Ofta är det fråga om koranställen som handlar om Guds beskydd i en otrygg värld (surorna 113–114, sura 2:255/256 – Tronversen). En tavla eller amulett innehåller en populär text, kallad ”En myras bön” (Karinca duası):

O Gud, O Jabrā’ils/Gabriels och Mikā’ils/Mikaels och Isrāfils och ‘Azrā’ils (‘Izrā’ils) och Ibrāhīms/Abrahams och Ismā’ils/Ismaels och Yishāqs/Isaks och Ja’qūbs/Jakobs Herre, och Nedsändaren av välsignelserna och at-Tawrāt (Torah) och az-Zabūr (Psaltaren) och al-Injil (Evangeliets) och al-Qur‘ān (Koranen) – och ingen makt och ingen kraft utom hos Gud [jfr Sura 18:39/37], den Höge, den Våldige; ingen gud utom Gud, Konungen, den bestående Sanningen – Muhammed är Guds Sändebud, löftets sanningsägare, den pålitlige.¹⁸

O Herre, O Herre, O Levande, O Bestående, O Ägare av majestät och ära. Jag ber Dig, O den våldiga Tronens Herre, att förse mig med tillåten (*halāl*)

och god försörjning genom Din barmhärtighet, O Barmhärtigaste av barmhärtiga.

Dabarnūsh, Shadhanūsh, Kafashṭaṭiyūsh, Qitmīr, Yamliḥā, Makthalinā, Mithlīnā, Marnūsh.

Detta sista är namnen (här i arabisk form, på turkiska Debernuş, Şazenuş, Kefeştetayyuş, Kitmīr, Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş) på de sju sovarna i grottan jämte namnet på deras hund – Qitmīr – enligt traditionen. Det är inte ovanligt i den fromma konsten att de sjus namn formas kalligrafiskt till bilden av ett skepp – och de sju sovarna lär ha räknats som skyddspatroner för den osmanska turkiska flottan en gång i tiden; noterade på skeppens akterspegel.¹⁹

Louis Massignon, sjusovarna och religionernas möte

I religiös mystik ser man gärna berättelser, symboler, platser och tider som bärare av en ”inre” mening, ett esoteriskt budskap. De är så att säga tecken som förmedlar något annat eller något utöver det yttre. En berättelse må vara hur ohistorisk som helst, den kan ändå ha ett budskap. En rad kända poeter har också varit mystiker, som bekant.

Sjusovarlegenden hör till det litterära och religiösa arv som är gemensamt för kristen och muslimsk tradition. För att närma oss det perspektivet tar vi hjälp av en person som på en gång var en den mest framstående forskare på sufismens område, den mångfacetterade islamiska mystiken, och själv katolsk mystiker och en ytterst originell tänkare: Louis Massignon (1883–1962).²⁰ Att presentera honom med få ord är en vansklighets uppgift. Här ändå en kort antydan:

Inspirationen till denne franske forskares studier i arabiska kom från vistelser i Algeriet, Marocko och i Kairo i början av 1900-talet. År 1907 sändes han på en arkeologisk expedition till Bagdad där han besökte gravar och minnesplatser för muslimska helgon. Speciell betydelse får en av dem, Husayn ibn Mansur al-Hallaj, torterad, korsfäst och avrättad, anklagad för kätteri, den 26 mars 922.²¹ al-Hallaj bad för sina bödlar.²² Massignons väldiga avhandling om Hallaj kom ut (i sin första ver-

sion) 1922.²³ Den kom att inspirera många. Bland dem som fängslats av al-Hallaj och hans öde är den svenske poeten (och mystikern) Ingemar Leckius (1928–2011). Hans dikt om al-Hallajs martyrium uppfattar jag själv som en av hans allra starkaste.²⁴ Man kan notera att Massignon faktiskt försökte få al-Hallaj erkänd som av katolska kyrkan kanoniserat helgon.²⁵ Det gick nu inte.

Massignons egen religiositet så att säga bryter ut under hans vistelse i Bagdad 1908.²⁶ Han beskriver det som ”la visitation de l’Étranger”.²⁷ Det är ”Mötet med Abrahams Gud”. Massignon hade gripits som spion av de turkiska myndigheterna där och lär ha hotats av exekution, men räddades genom sina muslimska vänner.²⁸ Återvänd till Frankrike sökte han kontakt med Charles de Foucauld (1858–1916), mystikern och eremiten, dödad av tuareger – också han ämne för en av Ingemar Leckius’ dikter.²⁹ Massignon kom att hela sitt liv verka för spridandet av de Foucaulds tankar och fortsättningen av hans verk.³⁰

Massignons religiositet, som jag inte finner bättre ord att karaktärisera än ”frenetisk”, kombineras med en sorts interioristisk historiesyn – han var hängiven folklig katolsk fromhet, kristen och muslimsk mystik och han såg gudomlig uppenbarelse i skeendena i världen. Hans biograf Morillon skriver om de Foucaulds och Massignons gemensamma syn:

I relation till islam inspirerades de två av samma ideal: inte att försöka omvända muslimer, men att understödja dem att möta Gud genom sin egen tro.³¹

Islam ingår i Guds plan genom löftet till Ismael, menade Massignon.³²

Massignon undervisade vid Kairouniversitetet 1912–1913³³, och bland hans elever då var Taha Husayn, den senare berömde författaren och kulturministern i Egypten. De kom att verka samman senare, i ett annat sammanhang, som ledamöter i Arabiska Akademien i Kairo.³⁴

Under första världskriget var Massignon officer med speciella uppdrag. Han var så att säga den franska motsvarigheten till den brittiske spionen och agenten T.E. Lawrence (”Lawrence of Arabia”). De möttes också i Jerusalem och i Damaskus i samband med kriget där.³⁵ Han

assisterar Picot vid genomförandet av Sykes–Picot-avtalet. Och i hela sitt liv kom han att framhålla att kriserna och krigen i Mellanöstern och Nordafrika var en följd av löftesbrotten från stormakternas sida. Hans kritik av fransk politik var amper. ”La parole donnée” måste hållas.³⁶

Massignon undervisade vid Collège de France från 1919 till sin pensionering 1952. Bland hans åhörare där fanns kristna, muslimer, ateister. Listan av betydande personer som en gång varit hans elever är remarkabel. Forskare som Henri Corbin, Régis Blachère, Roger Arnaldez, Louis Gardet, den egyptiske filosofihistorikern Abd ar Rahman Badawi, en rektor för al-Azharuniversitetet, Abd al-Halim Mahmud, Seyyed Hossein Nasr.³⁷ En av dem som lyssnade till Massignon under sin studenttid var religionspsykologen Hjalmar Sundén. Flera av Massignons katolska studenter kom senare att få betydelse i utformningen av de två dokument från Andra Vatikanconciliet som omtolkade den katolska kyrkans förhållande till andra religioner, främst judendom och islam: *Nostra Aetate* och *Lumen Gentium*.³⁸ Massignon var också en beundrare och efterföljare till Mahatma Gandhi.³⁹ Vi kan notera att gandhismen sedermera kom att spela stor roll för de rörelser under 2010-talet som kallas ”Arabvåren”. Framför allt har idéerna spritts genom Gene Sharps bok *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*. Den kan man ladda ner från Internet på en rad olika språk.⁴⁰ Massignons sociala engagemang var stort, med fängelsebesök, undervisning av invandrare, hjälp för utstötta.⁴¹ Tillsammans med bland andra François Mauriac och François Mitterand protesterade han mot den franska politiken i Nordafrika under 1950-talet och de våldsdåd som då begicks.⁴²

1949 fick Massignon med påvligt tillstånd ansluta sig till en unierad kyrka, den melkitiska, med bysantinsk rit och med arabiska som gudstjänstspråk. Han kunde då, fastän gift, prästvigas. Det skedde i Kairo 1950, faktiskt mot Vatikanens vilja. Men brevet med Roms nej kom några dagar för sent. Vigningen hade redan ägt rum. Det ledde till att Massignon ålades ganska hårda restriktioner för sitt utövande av prästämbes-

tet.⁴³ Men han kunde nu celebrera mässan på det språk som han tillmätte särskilt religiöst värde och som han föredrog att använda när han bad också annars, arabiskan.⁴⁴ Hans vän Paul Claudel gjorde en ganska elak kommentar till hans prästvigning: ”M[assignon] prêtre. Il a réussi à se faufler dans le sacerdoce.”⁴⁵ Han lyckades ”smita in” i prästämbetet.

Hans fromhet tog sig uttryck i ständiga pilgrimsresor, då gärna till platser som förbands med folkliga Maria-uppenbarelser. Man kan nämna särskilt orten Fatima i Portugal. För Massignon var det betydelsefullt att Maria-platsen hade samma namn som Muhammeds dotter. Han såg en förbindelse, en esoterisk gemensam funktion, mellan de två. En annan Mariaplats var Blachernae-kyrkan med dess heliga källa i Istanbul.⁴⁶

Den kyrka vars ikon, ”den brända madonnan”, inspirerade Gunnar Ekelöf till en av hans mest gripande dikter, i delen *ayáasma* i *Dīwān över fursten av Emgion* (1965), den som börjar:

Den svarta bilden
under silver sönderkysst⁴⁷

(En dikt som upplevs särskilt starkt när den läses just i den kyrkan!)

Massignons tanke var att det ställföreträdande lidandet hade speciell betydelse, och att världen så att säga hålls uppe genom att det finns människor som står i ständig kontakt med Gud och som lider för andra; det är en tanke som sammanfaller med föreställningen om mystikern som en *qutb*, en ”pelare” som upprätthåller världen, inom sufismen. En liknande tanke om lidandet för andra finner vi hos en svensk religiös personlighet, Nathan Söderblom.⁴⁸ För Massignon fanns det en rad historiska gestalter som fått sådan funktion – bland dem Marie Antoinette – men ofta sådana helgon (oberoende av formell religionstillhörighet) som är och förblir okända.⁴⁹

Här är vi nu framme vid den betydelse som de sju sovarna och berättelsen om dem spelade för Massignon och vad det gav upphov till. Platsens betydelse som uppenbarelseort för Massignon framgår av hans ständiga pilgrimsresor. Och det gällde särskilt platser som har förknip-

pats med sjusovarlegenden.⁵⁰ Han samlade alla uppgifter han kunde finna om kulten av de sju sovarna, i Europa, Nordafrika och Mellanöstern. Han såg i sjusovarlegenden en ”apocalypse de l’Islam”⁵¹, och han främjade på allt sätt pilgrimsfärder till Efesus, där han fann inte bara de sju sovarnas grotta utan Maria Magdalenas grav vid dess öppning. Han stödde tanken på att Maria, Jesu mor, och älsklingslärjungen Johannes hade bott där.⁵² Den 14 augusti 1950 följde Massignon med 300 muslimer för att be vid Panaya Kapulu i Efesus.⁵³ Idag är den trakten med grottan och ”Marias hus” ett betydande pilgrimsmål. Ruinerna av den gamla basilikan grävdes ut 1927.⁵⁴ Men man ska ha klart för sig att de nuvarande byggnaderna där inte är gamla utan har tillkommit under den senare delen av 1900-talet. (När jag 1973 var där fanns de ännu inte!)

Vilken betydelse hade då sjusovarberättelsen för Louis Massignon? I sin avhandling om Massignons tänkande sammanfattar Guy Harpigny detta på följande sätt:

[Berättelsen om] de sju sovarna tillät Massignon att bättre förklara sin syn på de utstötas betydelse: förföljda för sin tro hade de sju unga männen för ett ögonblick återuppstått (som Lazaros [Joh. ev. 11]) på ett sätt som förebådar den slutliga uppståndelsen. Den återuppståndelsen symboliserade ”den apokalyptiska otåligheten hos de landsflyktiga, de fattiga, de förföljda som hungrar och törstar efter rättvisa”.⁵⁵

Massignon såg den 18:e suran som ”Islams apokalyps”⁵⁶ – ett tema i den är också just den Yttersta Domen.

Men den viktigaste sjusovarplatsen fann han inte i Efesus utan i Bretagne. I Vieux-Marché finns ett kapell från 1703, helgat åt ”de sju heliga”; där finns också en grotta eller krypta som är en *dolmen* från keltisk tid, med en källa. En gammal bretonsk berättelse ger namnen på de sju: Maximilianus, Markus, Martinianus, Dionysius/Denis, Johannes/Yan, Serafion och Constantinus – med uppgiften att de sov i 177 år.⁵⁷ I anslutning till en redan existerande lokal kult (en ”pardon”) anordnade Louis Massignon söndagen efter Maria Magdalenas dag (22 juli) varje år från

och med 1953 en muslimsk-kristen pilgrimsfärd dit med böner och texter från båda religionerna. Massignon deltog själv fram till sin död, men denna manifestation fortsatte därefter (och fortsätter ännu). Bland deltagarna fanns representanter för hans vidsträckta kontaktnät över hela världen. År 1958 kunde Massignon belåtet konstatera: «Le pèlerinage aux VII Dormants à Vieux-Marché a reçu l'approbation du général De Gaulle». ⁵⁸ De Gaulle ska också personligen ha givit medel för att möjliggöra för deltagare från Nordafrika att vara med. ⁵⁹ Observera tidpunkten, 1958: Algerietkriget hade nått ett kritiskt läge; det är då De Gaulle tar makten med den krisens lösande som den akuta uppgiften. Han stöder då det gemensamma muslimsk-kristna mötet och kulten kring de sju sovarna i Vieux-Marché.

Ett symboliskt föremål fanns med i ritualen: en skeppsmodell med sju ljus och med siffran 309 – det antal år som ”kamraterna i grottan” sov, enligt Koranen. För Massignon betydde den siffran något speciellt: 309 A.H. är i den islamiska kalendern årtalet för al-Hallajs avrättning. Och till ritualen i Vieux-Marché hör så, ännu idag, recitationen av den 18:e suran. ⁶⁰

Guy Harpigny sammanfattar ritens betydelse för Massignon och hans efterföljare så:

Pilgrimsfärderna till de Sju Sovarna ... manifesterar på en gång föreningen Orienten-Västerlandet, det islamisk-kristna mötet, och vittnesbördet om rättvisan, såsom ett föregripande av den sanning som uppenbarats av Gud under historiens gång. ⁶¹

Dessa årliga pilgrimsfärder till Vieux-Marché har fortsatt. Deras betydelse och sjusovarlegendens aktualitet för olika grupper i världen kan man få en antydning om vid en sökning på Nätet med sökord som Sept Dormants, Vieux-Marché, Pardon des sept saints, Efesos. Till och med predikan över sjusovarlegenden vid 2012 års pilgrimsfärd kan man lyssna till där.

Så kan vi se att det finns märkliga och föga observerade inslag i världshändelsernas tilltrasslade väv, och att det inte är särskilt meningsfullt att betrakta religioner som separata storheter eller som slutna system eller som skilda från andra kulturyttringar.

Föredrag vid Akademiens årshögtid den 20 mars 2013

NOTER

1. Cf. Helmer Olsson, *Folkliv och folkdikt i Vättele härad under 1800-talet* (Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, Uppsala och Stockholm 1945), s. 69 f.; Carl-Martin Bergstrand, *Gammalt från Kind. Folkminnen från Kinds härad i Västergötland II* (Gumperts förlag, Göteborg 1960), s. 144.
2. Emilia Fogelclou, Andreas Lindblom, Elias Wessén, *Legender från Sveriges medeltid illustrerade i svensk medeltidskonst* (Bröderna Lagerström, Stockholm 1917), s. 319. Sjusovarlegenden (återgiven på modern svenska) finns på s. 204–209. Cf. *Vadstena klostrets minnesbok: diarium vaztenense* (P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1917/1984), s. 257 (året 1498) och s. 302 (året 1532).
3. Cf. Rune Söderlund, ”Döden, tiden och evigheten”, i: *Tro och tradition. Festskrift till Bengt Hägelund på hans 65-årsdag* (Norma, Borås 1985), s. 137–146.
4. Tor Andrae, ”Der Ursprung des Islams und das Christentum”, i: *Kyrkohistorisk Årsskrift* 25:1925, s. 67 ff.
5. I Psalmboken av 1819 nr 496.
6. I Psalmboken av 1986 nr 108:4 (Erik Nyström 1893).
7. Blecket är beskrivet och kommenterat i Helmer Gustavson, ”Christus regnat, Christus vincit, Christus imperat. Runblecket från Boge och några paralleller”, i: *Den ljusa medeltiden. Studier tillägnade Aron Andersson* (Statens Historiska Museum, Stockholm 1984), s. 66 ff.
8. Gustavson, s. 67 f.
9. För litteratur om legenden och dess många paralleller se Stith Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature*, II (Rosenkilde and Bagger, Copenhagen 1956), s. 349 f.; och *The Encyclopedia of Religion*, Volume 13 (Macmillan Publishing Company, New York, London 1987), s. 362 f.
10. Bland annat i Haldor Laxness, *På tunet därhemma* (P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1975), s. 96 f.; Gösta Oswald (pseud. Peter Sergius), *En pri-*

vatmans vedermödor (Bonniers förlag, Stockholm 1964), s. 130, och Oswalds kommentar i noten s. 150. Se Birgitta Holm, *Gösta Oswald* (Bonniers, Stockholm 1969), s. 29.

11. Frans G. Bengtsson, *Dikter* (P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1951), s. 187 ff.
12. För frågan om de olika motivens och berättelsernas samband med de äldre litterära skikten, se artikeln al-Khaḍīr (A.J. Wensinck) i *Encyclopaedia of Islam*. För vidare litteratur om motivens ursprung och tidigare historia, se Rudi Paret, *Der Koran. Kommentar und Konkordanz* (Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1971), II, kommentaren till motsvarande koranverser. Under 2010–2011 genomfördes en seminarier serie om Alexanderromanen vid Göteborgs universitet, inledd med ett seminarium med presentation av dess olika versioner. Romanen finns i en svensk versöversättning från cirka 1380.
13. Cf. sura 18: 66/65–82/81.
14. Magog som Jafets son, se stamtavlan i Genesis 10:2.
15. En likartad men kort berättelse om en hundraårssömn finns i Sura 2:259/261 i Koranen.
16. Så även i Mohammed Knut Bernströms utläggning av berättelsen i *Koranens budskap* (Proprius förlag, Stockholm 1998), till dessa verser. För en genomgång av olika tolkningssätt för sura 18, se Mohammad Arkoun, *Lectures du Coran* (Maisonneuve & Larose, Paris 1982), s.69–86. Specifikt för sjuosvarlegenden i sura 18, se s. 70 ff.
17. Mevlana Rumis sju råd:
 - I generositet och i hjälpsamhet var som ett vattendrag.
 - I medlidande och barmhärtighet var som solen.
 - I att dölja andras fel var som natten.
 - I vrede och ursinne var som en död.
 - I anspråkslöshet och ödmjukhet var som marken.
 - I fördragsamhet var som havet.
 Antingen visa dig som du är eller var som du synes vara.
18. Den här versionen av Myrans bön har jag tagit ned från Internet, där man kan såväl köpa som ladda ned ”devotionalia” av alla slag.
19. Cf. Louis Massignon, *Parole donnée* (Julliard, Paris 1962, Seuil 1983), s. 427 f.
20. En kort biografi utgörs av Jean Morillon, *Massignon* (i serien *Classiques du XXe siècle*, Editions Universitaires, Paris 1964). Hans religiösa tänkande är analyserat i Guy Harpigny, *Islam et christianisme selon Louis Massignon* (Louvain-la-neuve 1981). Vittnesbörd om hans verk och inflytande finns samlade i Daniel Massignon (red.), *Présence de Louis Massignon, Hommages et témoignages* (Edition Maisonneuve et Larose, Paris 1987). Nedan när det hänvisas till denna samling anges den enskilde författaren inom parentes.

21. Cf. Tor Andrae, *I myrträdgården. Studier i sufisk mystik* (Albert Bonniers förlag, Stockholm 1947), s. 9 f; Morillon, s. 34–37.
22. Hans bön återges i *Présence*, s. 103 (Louis Gardet).
23. Louis Massignon, *La Passion de Husayn ibn Mansür Hallāj* (Paris 1922, 2e éd. 1975). För al-Hallāj-temat hos Massignon, cf. *Présence*, s. 96–103 (Louis Gardet).
24. Ingemar Leckius, *Det branta spåret. Dikter i urval 1951–1977* (Bo Cavefors Bokförlag, Lund 1977), s. 128 f., även i *Vid TerebintTrädet* (Dikter, Bonniers, Uddevalla, 1989), s. 42 f.
25. Cf. Harpigny, s. 40 f.
26. Cf. Harpigny, s. 55–59.
27. Cf. *Présence*, s. 212 (George Anawati). Men huvudsakligen hänvisas till Harpigny för de olika temana i Massignons tänkande.
28. För vistelsen i Irak 1907–08 och dess betydelse, se Harpigny, s. 55 ff.
29. ”I Tamanrasset”, i: *Det branta spåret*, s. 134, *Vid TerebintTrädet*, s. 48.
30. Cf. *Présence*, s. 201–206 (Jean-François Six).
31. Morillon, s. 16.
32. Cf. Morillon, s. 37 f. Cf. Genesis 16, Gen. 17:20, och 21:17 ff.
33. Cf. Harpigny, s. 64.
34. Cf. Harpigny, s. 113.
35. Om Massignon och Lawrence i det sammanhanget, se *Présence*, s. 167–176 (Albert Hourani); cf. Jan Hjärpe, ”Religionspolitiska idéer i T.E. Lawrence spionrapporter 1916–1918”, i: *Religion och Bibel LXV 2006* (Nathan Söderblom Sällskapet, Uppsala 2008), s. 71 f. Se vidare Harpigny, s. 100 ff.
36. Cf. Lous Massignon, *Parole donnée* (Julliard, Paris 1962, reéd. Seuil 1983), s. 291. Cf. Harpigny, s. 209 ff.
37. Cf. *Présence*, s. 56 ff. (Seyyed Hossein Nasr).
38. Cf. *Présence*, s. 252 (Kardinal Franz König).
39. Cf. Harpigny, s. 107 ff.
40. Se Mohammad Fazlhashemi, *Den arabiska våren. Folkets uppror i Mellanöstern och Nordafrika* (Historiska Media, Lund 2013), s. 46 ff.
41. Cf. *Présence*, s. 141–148 (François de Laboulaye).
42. Cf. Harpigny, s. 213 f.
43. Om turerna kring prästvigningen, se Harpigny, s. 127–136. Cf. *Présence*, s. 183 (René Voillaume), s. 183.
44. Cf. *Présence*, s. 13 (François de Laboulaye).
45. Harpigny, s. 71.
46. Cf. Harpigny, s. 199 f.
47. Gunnar Ekelöf, *Samlade dikter* (Albert Bonniers förlag, Stockholm 2007), s. 446 f.
48. Cf. Nathan Söderblom, *När stunderna växla och skrida I* (Hugo Gebers förlag 1921, andra uppl.), s. 134.

49. Cf. *Présence*, s.155–166 (Jean-François Six), Harpigny, s. 161–201.
50. Se framför allt Harpigny, s. 180 ff., 186 ff., 202 ff.
51. Cf. Morillon, s. 59, 68 ff.
52. Cf. Morillon, s. 72 f.
53. Harpigny, s. 181 f.
54. Harpigny, s. 203 f.
55. Harpigny, s. 205.
56. Harpigny, s. 204.
57. Cf. Morillon, s. 74 ff. (177 är en rimligare siffra för tiden mellan de två kejsarna Decius och Theodosius!)
58. Cf. Harpigny, s. 186.
59. Uppgift på Nätet: "Il obtint de Charles de Gaulle en personne quelques fonds pour permettre à des Nord-Africains de faire le voyage et de se joindre au pardon breton, en signe de réconciliation anticipée autour des sept martyrs honorés aussi bien en islam qu'en christianisme." <http://www.vieux-marche.net/spip.php?article8>
60. Cf. *Présence*, s. 236 (Louis-Claude Duchesne). Flera av de bidragande i *Présence* berättar om just pilgrimsfärden och ritualen vid Vieux-Marché som något mycket betydelsefullt för de deltagande.
61. Harpigny, s. 244.